ÇUKUROVA ARAŞTIRMALARI

E-ISSN: 2458-7559

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.29228/cukar.49485>

Yüceol Özezen, M. (2021). Çukurova Araplarının Türkçe ağızları üzerine gözlemler. *Çukurova Araştırmaları*, 7(1), 89-104.

CİLT 7, SAYI 1, BAHAR 2021, s. 89-104

ÇUKUROVA ARAPLARININ TÜRKÇE AĞIZLARI ÜZERİNE GÖZLEMLER¹

Muna YÜCEOL ÖZEZEN²

Öz

Bu çalışmada Çukurova bölgesinin görece eski sakinlerinden olan Çukurova Araplarının dilsel katmanları üzerinde durulmuş ve bunlardan “Çukurova Araplarının Türkçe ağızları” katmanı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Buna göre, Çukurova Arapları giderek azalan ölçüde bir Arapça ağızını, giderek artan ölçüde de Standart Türkiye Türkçesini ve Türkçenin Adana ağızını konuşmaktadırlar. Ancak onların Türkçe kullanımlarının da kendine özgü bazı yanları vardır. Bu Türkçe ağızı yer yer Türk kökenli Adanalıların Türkçe ağızından da başka herhangi bir bölgenin veya etnik grubun Türkçe ağızlarından da hayli farklı özellikler göstermektedir. Çalışmada sesbilgisi, biçimbilgisi, sözcük bilgisi, sözdizimi ve kod karışımı bağlamlarındaki bu farklılıklar örneklerle ele alınmıştır. Buna göre, Çukurova Araplarının Türkçe ağızında bulunan en önemli sesbilgisel farklılıklar ünlü uzunlukları ve arkadamak q sesinin daha sert bir gırtlak k'sı olarak telaffuz edilmesidir. Çukurova Araplarının Türkçelerindeki biçimbilgisel farklılıklar şimdiki zaman, gelecek zaman ve gereklilik çekimlerinde ortaya çıkmaktadır. Çukurova Araplarının Türkçe ağızlarının en dikkat çeken özelliği sözcük bilgisi farklılıklarıdır. Çünkü Çukurova Araplarının Türkçelerinde gerek Adana Türkçe ağızına gerekse Standart Türkiye Türkçesine benzemeyen kullanımlar vardır. Sözdizimsel farklılıklar, dil kullanıcılarının genellikle Çukurova Arapçası cümleleri farkında olmaksızın Türkçeye çevirmeleriyle açıklanabilir. Çukurova Araplarının Türkçeyi de Arapçayı da sık sık kod karışımıyla konuşmaktadırlar. Bu durum, Çukurova Arapçasının ölüm sürecine girdiği ve bu Arapça ağızının yerini büyük ölçüde Standart Türkiye Türkçesine bıraktığı biçiminde yorumlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Çukurova Arapçası, Türkiye Türkçesi, dil ilişkileri, çevredilbilim

¹ Bu çalışmada; “2020 TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri”nin 8. maddesinde belirtilen araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, e mozezen@cu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1880-2143>

Article Info/ Makale Bilgisi

Received/Geliş: 17.02.2021

Accepted/Kabul: 20.02.2021

Published/Yayın: 25.03.2021

OBSERVATIONS ON TURKISH DIALECT OF THE ÇUKUROVA ARABS

Abstract

In this study, the linguistic layers of the Çukurova Arabs, who are relatively old inhabitants of the Çukurova region, are emphasized, and detailed information is given about the layer of "Turkish dialects of Çukurova Arabs". Accordingly, Çukurova Arabs speak a less and less Arabic dialect, also speak increasingly Standard Turkish and Adana dialect of Turkish. However, their use of Turkish also has some specific aspects. This Turkish dialect shows quite different features from the Turkish dialects of the people of Adana with Turkish origin and from the Turkish dialects of any other region or ethnic group. In the study, these differences in phonetics, morphology, vocabulary, syntax, and code-switching contexts are discussed with examples. Accordingly, the essential phonological differences in the Turkish dialect of Çukurova Arabs are the vowel lengths and the pronounced as a stronger glottal k of post-palatal q. The morphological differences in the Turkish of the Çukurova Arabs appear in the present tense, future tense, and necessity mode. The most striking feature of the Turkish dialects of Çukurova Arabs is their differences in vocabulary. Because there are some uses in Çukurova Arab's Turkish dialect that is not similar to Adana Turkish dialect and Standard Turkish. Syntactic differences can be explained by the fact that language users often unconsciously translate sentences from Çukurova Arabic into Turkish. Çukurova Arabs often speak Turkish and Arabic in code-switching. This case may be interpreted as Çukurova Arabic enters the death process essentially, and it leaves its place to Standard Turkish.

Keywords: Dialect, Çukurova Arabic, Turkish, language contacts, eco-linguistics

GİRİŞ

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Şüphesiz, son 10 yıldan bu yana Orta Doğu'da yaşanan, çoğu kez dış ülkelerin de müdahil olduğu iç savaş dolayısıyla Çukurova'da da "misafir", "göçmen" veya "mülteci" olarak ve geçici bir süreliğine yaşamaya başlayan, bir bölümü zaman içinde vatandaşlık hakkı da elde eden çoğu Suriye uyruklu Arapların dilleri ve Türkçeyle ilişkileri temasdilbilim (contact linguistics), dil ilişkileri (language contacts), çevredilbilim (eco-linguistics), kodkarışımı (code-switching), dil alternasyonu (language alternation), toplumdilbilim (socio-linguistics) gibi birçok dilbilim disiplini için zengin bir veri kaynağıdır. Ancak bu çalışma, söz konusu Arapların anadillerinin süreç içerisindeki durumu, bu Arapların Türkçe öğrenmeleri, edinimleri ve Türkçe üretimleri üzerine değildir; çalışma Çukurova'yı görece çok daha eski yüzyıllarda mesken tutmuş³, dinsel ve kültürel kimliklerini "Arap-Alevi" olarak belirleyen Araplar ve onların Türkçeyle ilişkileri üzerinedir.

Birçok mikro-kültürü, mikro-etnik grubu ve farklı dili bünyesinde barındıran Çukurova bölgesi, coğrafi olarak Mersin-Tarsus-Adana şehirlerinin Akdeniz kıyıları hattından Antakya sınırlarına uzanan geniş bir bölgedir. Bölgede uzun yüzyıllar boyunca Ermeniler, Araplar ve Türkler ve başka mikro gruplar birlikte yaşamışlar, geçtiğimiz yüzyılın başı itibarıyla neredeyse yok hükmüne gelen Ermeni nüfusunun yerini 1970'ler itibarıyla Kürt kökenli vatandaşlar almaya başlamıştır. Buna göre, bölge gerek Türkçe ağızları gerek başka etnik kimliklerin ağızları gerekse

³ Çukurova Arap-Alevileri L. Massignon'a göre 15. yüzyıldan (1988: 366), İ. Üzümlü'e göre ise 16. yüzyıldan beri bu bölgede yaşamaktadırlar (2000: 173). Çukurova Arapları için "Kilikya Arapları" terimini de kullanan S. Procházka bu topluluğun en azından 17. yüzyıldan beri Kilikya Ovası'nda yaşadıkları iddiasının bulunduğunu belirtmektedir (1999, s. 115). Arap-Aleviliği karşılığında "Nusayrilik" terimini kullanmayı tercih eden H. İ. Bulut ise bu inanç sisteminin 11. yüzyılın ortalarından başlayarak Suriye ile Adana-Mersin yöresinde yaygınlık kazandığı tespitini paylaşmaktadır (2012, s. 586). Elbette bu bulgular, Arap-Alevilerinin öteden beri bölgenin tek sakinleri olduğu biçiminde yorumlanamaz. Sulak ve tarım ve hayvancılığa elverişli toprakları, uygun iklim koşulları ve bir geçiş bölgesi olması gibi nedenlerle Çukurova, en eski çağlardan beri birçok topluluğun uğrak yeri olmuş ve bu bölge toplulukların nüfuslarının toplam nüfusa oranları değişmekle ve siyasal ve kültürel egemenlik sık sık el değiştirmekle birlikte hemen her zaman kozmopolit bir görünümde olmuştur.

bu dillerin ve ağızların birbirleriyle ilişkileri bakımından da değerli ve ilginç dilbilimsel malzemelerle doludur. Bölgenin birinci merkezi durumundaki Adana'nın Türkçe ağızları ve ikinci önemli merkezi olan Mersin'in Türkçe ağızları daha önce çeşitli araştırmalara konu olmuştu (Yıldırım, 2006; Tor, 2004). Ancak, her iki merkezin Arapça ağızları konusundaki çalışmalar son derece sınırlıdır (Procházka, 1999; Procházka 2002; Yüceol Özezen, 2016); tespit edildiği kadarıyla, her iki merkezdeki "eskicil" Arapların Türkçe ağızları konusunda ise şu ana kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma, bu dilbilimsel betimleme eksikliğinin ve bu konuda henüz bir literatür oluşmamış olmasının motivasyonu ile hazırlanmıştır. Ancak Mersin-Adana Araplarının Türkçe ağızları konusu da sınırlandırılmış ve Adana Araplarının Türkçe ağızlarına odaklanılmıştır. Çalışmanın bulguları, bir anadili konusunu olarak içselleştirdiğimiz kullanımlara, bir dil araştırmacısı olarak yaptığımız gözlemlere ve özellikle de hazırlamakta olduğumuz ve yayın aşamasına gelen *Kān Yā Mā Kān* (كان ما يا كان / Bir Varmış Bir Yokmuş) *Çukurova Arapçası Sözcük Varlığı* başlıklı ve geniş hacimli çalışmamızın verilerine dayanmaktadır.

Çukurova Araplarının Dilsel Görünümleri

Çukurova Arapları, uzun yüzyıllardır Antakya-Adana-Mersin hattını kendilerine yurt olarak edinmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin Arap asıllı, Alevi-Müslüman vatandaşlarıdır. Son 30 yılda hızla azalmakla birlikte günlük konuşmalarında Arapçanın Suriye-Lübnan Kıyı Ağızları grubu içerisinde değerlendirilen (Jastrow, 2006, s. 154-156; Procházka, 1999, s. 115) bir Arapça ağızını, eğitim yaşamlarında ve formal ortamlarda da genel olarak Standart Türkiye Türkçesini kullanmaktadırlar. Türkiye Türkçesi baskın dil olarak bu Arapça ağızını sesbilgisinden biçimbilgisine, sözdiziminden anlambilgisine derinden etkilemekte ve bu etki giderek artmaktadır. Hatta Çukurova Arapçası olarak adlandırılabilen bu Arapçanın artık kodkarışımı ve dil alternasyonu çalışmaları için tipik bir dil hâline geldiği söylenebilir.

En azından 20. yüzyılın ilk çeyreğinden bu yana ikidilli (bilingual) bir toplum olan Çukurova Araplarının dil kullanımları gerek anadil durumundaki Arapçadan, gerek bölgenin en eski sakinleriyle kurdukları dilsel ve kültürel ilişkilerden, gerekse önceleri yalnızca bir kültür ve prestij dili olup sonradan "resmi dil" statüsü kazanan Türkçeden kaynaklanan bir çokkatmanlılık (multi-levelity) sergilemektedir. Buna göre, Çukurova Araplarının Arapçanın Suriye-Lübnan Kıyı Ağızları'ndan birini konuşmaları onların I. ve temel dilsel katmanlarını⁴; Standart Türkiye Türkçesini konuşuyor olmaları onların II. dilsel katmanlarını; Türkçe konuşurken Türkçenin Adana ağızının temel özelliklerini sergiliyor olmaları onların III. dilsel katmanlarını ve Türkçenin Adana ağızında da olmayan kimi kodlarla, deyim yerindeyse "kendilerine özgü" bir Türkçeyle konuşmaları onların IV. dilsel katmanlarını oluşturmaktadır. Ancak bu betimlemenin makro bir bakışın ürünü olduğunu, çokkatmanlılığın ve her katmanla ilgili dilbilimsel özelliklerin daha mikro bir bakış açısıyla farklı görünümler sunduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, sözü edilen çokkatmanlılık ve her katmanla ilgili dilbilimsel özellikler, bugün hayatta olan "en yaşlı" (genel olarak 1940'lı yıllarda doğan) ve "daha az" eğitilmiş (genel olarak ilköğretim düzeyinde eğitim alan veya okur-yazar olmayan) dil kullanıcılarına doğru artan, "en genç" (2000'li yıllarda doğan) ve "daha çok" eğitilmiş (genel olarak lise mezunu olan veya üniversite eğitimi süren) dil kullanıcılarına doğru azalan bir grafik gösterir. "En yaşlı ve daha az eğitilmiş" Çukurova Arapları

⁴ Lehçe olması ve konuşulduğu bölgenin Arapçanın konuşulduğu diğer bölgelerden farklı olması bakımından, bu Arapçanın da Standart Arapçadan farklı kimi özellikleri olduğu tahmin edilecektir. Aşağıdaki "Çukurova Arapları genellikle Arapçayı anlarlar ve biraz konuşurlar, ancak Arap harflerini okuyamazlar ve yazamazlar." anlamındaki cümlelerin Çukurova Arapçası ve Standart Arapça karşılıkları, Çukurova Arapçasının Standart Arapça ile benzerlik oranı hakkında fikir verecektir:

Çukurova Arapçası: 'Arab Çu'kurowa bî'l-âksâ'ri' biyif'hâmû il-'A'rabî' u^w biyih'kühâ, bäs mäs biya'îrfü yik'rû u^w yik'tibû bi ħu'rüfî'l-'A'rabî'.

Standart Arapça: عرب چكوروا يفهمون و يتحدثون اللغة العربية بشكل عام، لكن لا يمكنهم قراءة و كتابة بحروف العربية
/ 'Arab Çu'kurowa yäfhä'münä wä yätähaddä'sümä l-lu'gätä'l-'Ara'biyyätä bi šaklî'l-'äim, 'lākīn lā yumkinuhum kı'rā'ātu wä ki'tābātu l-ħu'rüfî'l-'Ara'biyyä.

daha çok I. dilsel katmanın temsilcileriymiş, “en genç ve daha çok eğitilmiş” Çukurova Arapları II., III. ve IV. dilsel katmanın temsilcileridir. Bu “daha genç” dil kullanıcılarının şehrin merkez bölgelerinde veya kenar mahallelerinde yaşıyor olmaları⁵ ve ilköğretim veya yükseköğretim mezunu olmaları, onları bu üç katmandan birinin veya ikisinin tipik temsilcileri hâline getirir. Buna göre, artık anadili konuşuru olmayan, şehrin kenar mahallelerinde yaşayan ve eğitim düzeyi düşük Çukurova Araplarının dilsel görünüşleri daha çok III. ve IV. dilsel katmanla açıklanabilmektedir. Bu çalışmanın ana konusu Çukurova Araplarının IV. dilsel katmanlarıdır ve çalışma bu katmanla ilgili gözlemlerin ve betimlemelerin paylaşılması esasına dayanmaktadır⁶.

Çukurova Araplarının IV. Dilsel Katmanları: “Kendilerine Özgü” Bir Türkçe

Çukurova Araplarının Türkçe ağızları, sesbilgisi düzleminden biçimbilgisi düzlemine, sözcükler düzleminden sözdizimi düzlemine⁷ geniş çerçevede bir “kendine özgü” gösterir. Başka bir deyişle bu Türkçe ağzının başka hiçbir Türkçe ağzında hatta Adana Türkçe ağzında bile yer almayan kimi kodları vardır. Hatta Çukurova Arapçasında Türkçenin ve Arapçanın çeşitli düzlemlerdeki kodlarının birbirine girdiği, kodların değiştirildiği ve karıştırıldığı durumlar da vardır. Bu bağlamdaki gözlem ve bulguları şöyle sıralamak mümkündür:

Sesbilgisi bakımından “kendine özgü”

Bilindiği gibi, Arapçadan Türkçeye geçmiş sözcüklerde ünlü uzunlukları Türkçe sesletimde genellikle (*ra'hat* < *'rāḥā*, *ha'zır* < *'ḥāḏir*, *meydan* < *māy'dān*, *ka'dı* < *'kādī* gibi bazı sözcükler dışında) korunur ve bu sesletimler çoğu zaman yazıda ayırıcı bir işaretle (örneğin uzatma işareti, şapka işareti) gösterilmez. Ünlü uzunluğu Arapçanın en önemli sesbilgisel özelliğidir. Bu durumla ilgili olsa gerek Çukurova Araplarının Türkçelerinde en ayırıcı sesbilgisel özellik de sözcüklerdeki ünlüleri uzun sesletmeleridir; hatta bu uzunluklar Türkçe veya başka herhangi bir dilden sözcükte de görülebilir: *-'Acıktın?* / *-'Yök*, *acıkmadım*. / *-'Hē acıktım*., *-'Ne zaman gidecēn?* / *-'Yārın gidecēm*. veya *-'Yāzık*, *kız öl'müş*. gibi.

Bu bağlamda Çukurova Arapları Türkçe konuşurken de kullandıkları kimi uzun ünlülü ünlemlerin anadillerindeki görünüşlerini korurlar: *yē!* “aa!” veya *yī!* “Allah Allah! Olacak şey mi?!” gibi.

Çukurova Araplarının Türkçelerinin bir diğer ayırıcı sesbilgisel özelliği *k* sesbirimini damak ünsüzü olarak değil sert bir gırtlak ünsüzü olarak sesletmeleridir: *ka'pı* değil *kap'pı*, *An'takya* değil *An'takya*, *'kadar* değil *'kadar* gibi.

Sıralanan bu iki özellik, öylesine ayırıcıdır ki Türkçe konuşan birisinin etnik kökeni ve alt kimliği konusunda (Arap asıllı olduğu konusunda) doğrudan bir ipucu verir.

⁵ Burada Adana Araplarının yaşam alanları hakkında kısaca şu bilgiyi vermek yerinde olacaktır: Adana Araplarının yaşam alanları genellikle şehir veya şehir merkezine çok yakın kenar mahalleler ve köylerdir. Kenar mahalleler ve köyler de hiçbir zaman şehir merkezinden kopuk bir görünümde olmamıştır. 1990'lı yıllara kadar Adana'nın şehir merkezi bugün Seyhan ilçesi sınırları içinde yer alan Kuruköprü-Küçüksaat-Büyüksaat civarındadır ve Adanalılar buraya “Çarşı” adını verirler. 1990'lı yılların başı itibarıyla Adana, günlük dilde ve günlük yaşamda, eski yerleşim yerlerinin bulunduğu “Güney Adana” ve yeni yerleşim yerlerinin bulunduğu “Kuzey Adana” olarak ikiye ayrılmıştır. Şehrin merkezi resmi olarak hâla Çarşı olmakla birlikte sosyal olarak daha çok Kuzey Adana denilen bölgeye ve Seyhan Barajı çevresine taşınmıştır. Ancak, merkezini yer değiştirmesine paralel olarak Adana Arapları da büyük ölçüde eski merkezden, kenar mahallelerden ve köylerden ayrılarak yeni merkeze yerleşmişler, boşalttıkları alanlar büyük ölçüde Kürt kökenli vatandaşlarla ve son 10 yılda da yeni yerleşme Suriyelilerle dolmuştur. Benzer durum yine Adana Araplarının kısa bir zaman öncesine kadar yoğun olarak yaşadıkları ve bugün Yüreğir ilçesi sınırlarındaki Karşıyaka bölgesi için de geçerlidir. Böylelikle Adana Araplarının eski yaşam alanları, Arap-Alevilerin dilleri ve Türkçe ilişkisi dışındaki ilişkiler için dilbilimsel ve toplumdilbilimsel çalışmalara veri kaynağı olmaya devam etmektedir.

⁶ Çukurova Araplarının gerek Arapça gerekse Türkçe kullanımlarıyla ilgili tanıklar Latinize edilerek transkribe edilmiş, tam bir IPA sistemi uygulanmamıştır. Çalışma boyunca kullanılan tüm transkripsiyon sistemi Tablo1: Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri'nde gösterilmiştir (Arapçayı alfabe gücülüğü çekmeksizin Latinize bir alfabe sistemiyle öğrenmek isteyenlere öneri için bk. Yüceol Özezen, 2018).

⁷ Bazı kullanımlar aynı anda birden çok düzlem için veri olabilmektedir. Başka bir deyişle, bir kullanım hem sesbilgisi için hem biçimbilgisi için, bir kullanım hem biçimbilgisi hem sözdizimi için veri olabilmektedir. Bağımsız biçimbirimler ise genel olarak hem biçimbilgisinin hem de sözcüğünün konusudur. Bu bakımdan çalışmada düzlemler arasında her zaman kesin bir sınır çizmek mümkün olmamıştır.

Çukurova Arapları Türkçe konuşurken kimi sözcüklerdeki ünsüzleri sıklıkla ikizleştirirler: *doğ'kuz* < *do'kuz*, *döş'şek* < *dö'şek*, *eş'şek* < *e'şek*, *is'sır-* < *ı'sır-*, *kap'pı* < *ka'pı*, *kıs'sa* < *ka'sa*, *sekkiz* < *se'kiz*, *yed'di* < *ye'di* gibi. Buna paralel olarak Standart Arapçada zaten ikiz ünlülü olan, ancak Standart Türkiye Türkçesinde ünsüz tekleşmesiyle kullanılan kimi sözcükler Çukurova Araplarının Türkçelerinde aslına daha uygun sesletilir: *'kassap* (< *ka's'sāb*), *'hammal* (< *hām'māl*) gibi.

Çukurova Arapları Türkçe konuşurken kullandıkları Arapça sözcükleri sık sık özgün dildeki sesletimleriyle sesletirler: *'Ālā* "Ali", *Mhāmād* "Muhammet, Mehmet", *Ĥal'il* "Halil", *šit'il* "fide, çitil", *'acaba* "acaba", *'ara'bā* "araba"⁸ gibi.

Bilindiği gibi *bul'gur* sözcüğü Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında *bur'gul* biçiminde göçüşmeli (metatezli) olarak kullanılabilir. Çukurova Arapları da Türkçe konuşurken sözcüğü büyük oranda *'bur'gul* (/ *'bur'gul*) biçiminde kullanılmaktadır. Bu durum büyük olasılıkla sözcüğün Çukurova Arapçasında *'bırğā* biçiminde olmasından kaynaklanmaktadır.

Çukurova Arapları gerek Standart Türkiye Türkçesinde gerekse Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın olarak kullanılan kimi sözcükleri Türkçe konuşurken az-çok farklı bir biçimde sesletebilmektedirler: *'cāmus* (/ *ca'mus* / *'cāmuz* / *ca'muz*) "camış, camız, manda", *ne'ne* "nine", *nen'ni* "ninni", *'kōmeç* "gümeç, ebeğümeci", *'zāti* "zaten" gibi.

Bilindiği gibi Türkçede vurgu genellikle sözcüklerin son hecesindeyken Arapçada genellikle başta veya uzun ünlülü hecenin üzerindedir (Sözcük yeni uzun ünlülü bir heceyle genişlerse vurgu da bu yeni heceye kayar). Bu özellikle ilgili olarak Çukurova Arapları Türkçe kullanırken bazen Arapçanın vurgu kurallarına göre konuşurlar: *'yāzık* < *ya'zık*, *'çābuk* < *ça'buq*, *'dīye* < *di'ye* gibi. Görüldüğü gibi vurgunun başa çekildiği bu örneklerde sözcüklerin ünlülerinin uzun sesletilmesi belirleyici olmuştur.

Biçimbilgisi bakımından "kendine özgülükler"

Biçimbilgisinin konusunun bağımlı ve bağımsız, görevli ve anlamlı, ardıl ve öndül biçimbirimler olduğu düşünüldüğünde, Çukurova Araplarının Türkçe ağızlarında iki noktaya yoğunlaşmak gerektiği ortaya çıkıyor: 1- Çukurova Arapları Türkçe konuşurken, başka etnik kökenden insanların Türkçelerinde farklı bir yolla yeni sözcük türetiyorlar mı, türetim sırasında farklı hangi ekleri kullanıyorlar ve isim ve fiilleri nasıl çekiyorlar? 2- Çukurova Arapları ayırıcı hangi sözcükleri kullanıyorlar? Öncelikle belirtmek gerekir ki Çukurova Araplarının Türkçelerindeki ayırıcı sözcükler "Sözvarlığı bakımından "kendine özgülükler"" başlığında değerlendirilmiştir. Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken, başka etnik kökenden insanların Türkçelerinden farklı bir yolla yeni sözcük türetip türetmedikleri, türetim ve çekim sırasında farklı ekler kullanıp kullanmadıkları sorusu ise genel hatlarıyla "Hayır." biçiminde cevaplanabilir. Dahası, bu konuda söz söylemek gözlem boyutunu aşmakta, Türk kökenli Adana ağzı konuşurlarıyla Arap kökenli Adana ağzı konuşurlarının Türkçeleri arasında büyük çaplı karşılaştırmalı çalışmalar yapmayı gerektirmektedir (Türk kökenli Adana ağzı konuşurlarının dil özellikleri için bk. Yıldırım, 2006). Ancak, yine de bu konuda paylaşılabilecek birkaç gözlemimiz var:

Çukurova Arapları, ünlüyle biten bir fiilin şimdiki zaman 3. tekil kişi çekiminde genellikle zarf-fiil kalıntısı *-i'-yi* atmakta ve *-yor* şimdiki zaman ekinde herhangi bir ses değişikliğine gitmemektedirler: *gel'yor* "geliyor" (< *gel-i-yor*) *git'yor* / *gid'yor* "gidiyor" (< *git-i-yor*) (*git'yor* kullanımı *gid'yor*'dan daha fazladır.), *kat'yor* "katıyor" (< *kat-i-yor*), *yap'yor* "yapıyor" (< *yap-ı-yor*), *kariş'yor* "karişiyor" gibi.

Çukurova Arapları Türkçenin Adana ağzı için tipik olan gelecek zaman çekimlerini büyük oranda sürdürmektedirler: *otura'cam* "oturacağım", *okuya'cam* "okuyacağım", *gele'ceyik* "geleceğiz",

⁸ Öte yandan *araba* sözcüğünün kökenbilgisi de açık değildir. H. Eren sözcüğü Türkçe olarak değerlendirmektedir (Eren, 1999).

otura'cayık “oturacağız”, *oyna'mıyacayık* “oynamayacağız”, *git'miyeceyik* “gitmeyeceğiz” gibi. Bu çekim özelliğinin yanı sıra tercih edilen şu çekim özelliği ise daha çok Arap kökenli vatandaşların Türkçelerinde gözlemlenmektedir: *otura'cayım* “oturacağım”, *okuya'cayım* “okuyacağım”, *gele'ceyiz* “geleceğiz”, *otura'cayız* “oturacağız”, *oyna'mıyacayız* “oynamayacağız”, *git'miyeceyiz* “gitmeyeceğiz” gibi.

Çukurova Arapları Türkçe konuşurken gereklilik çekimini zaman zaman Arapçada olduğu gibi yan cümle başına *'lāzım* (< *'lāzā'm* < *'lāzīm*) yüklemine getirerek yapmaktadırlar: *'Lāzım çalış'yım*. “Çalışmam lazım. / Çalışmam gerek. / Çalışmalıyım.” (Çukurova Arapçası *'Lāzā'm tā iş'tiğ'v'l.*) veya *'Lāzım sus'sun, ama susmu'yor*. “Susması lazım, ama susmuyor. / Susması gerek, ama susmuyor. / Susmalı, ama susmuyor.” (Çukurova Arapçası *'Lāzā'm 'yiskā't 'amma mā (ā) mā 'yiskā't.*) gibi. Bu kullanımın sıklık oranı yine konuşucunun yaşam alanı, eğitim düzeyi gibi dildışı etkenlere göre değişebilmektedir.

Çukurova Araplarının yalnızca bir sözcükle ilgili olarak geliştirdikleri bir türetme eki son derece ilginçtir: *kawğa'sār* (*kawğa'sār*) “kavga seven, geçimsiz, kavgacı”. Çukurova Arapları Arapça konuşurken bu türetimi eril ve dişil olarak ayrı ayrı çekimleyebilmektedirler: eril *kawğa'sār* (/ *kawğa'sār*), dişil *kawğa'sāra* (/ *kawğa'sāra*). Sözcüğün kökenbilgisi ilginç ve karmaşık görünmektedir. Öncelikle *ğawğa* sözcüğü Çukurova Arapçasına -Türkçe aracılığıyla olsa gerek- Farsçadan geçmiştir, ancak bu yapı dışında kullanılmaz; *+sār* soneki ise ne Türkçeyle, ne Arapçayla ne de Farsçayla açıklanabilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te de yer almayan bu sözcüğün Türkçede kullanılan ve aynı anlama gelen *kavga kaşağısı*'ndan dönüşmüş olma olasılığı düşünmeye değerdir. Öte yandan, Çukurova Arapçasında kullanılan “gürültücü, boşboğaz; uzlaşmaz, susup dinlemez” anlamındaki eril *law'ğār*, dişil *law'ğāra* sözcüğünün hem anlam hem de ses olarak *kawğa'sār* (*kawğa'sār*) sözcüğüne benzediği de ortadadır.

Sözvarlığı bakımından “kendine özgülükler”

Türkçenin Arapçayla uzun yüzyıllardır süren ilişkisi, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte başlamıştır. Anadolu ve çevresi Türklerinde Tanzimat dönemi itibarıyla azalan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla da büyük oranda kesintiye uğrayan bu ilişki genel olarak sözcük alış-verişleri biçimindedir. Ancak tahmin edileceği üzere ibadet dili olarak Arapçanın Türkçeye olan etkisi hem daha yoğun hem daha köklü olmuştur. Buna bağlı olarak bugün Türkiye Türkçesi ağızlarında birçok Arapça sözcük kullanıldığı görülmektedir. Kuşkusuz Türkiye'nin herhangi bir bölgesindeki Türkçe konuşurları gibi Çukurova Arapları da Türkçe konuşurken pekçok Arapça sözcük kullanmaktadırlar. Ancak konuşurların Arap asıllı olmaları bakımından, bu sözcüklerin sayısının herhangi bir Türkiye Türkçesi ağızından daha fazla sayıda olacağı tahmin edilebilir: *cer'yan* (< *cārā'yān*) “akım, elektrik akımı; elektrik”, *defter* (< *'dāftār*), *elbi'se* (< *'ālbisā > ālbi'sā*), *i'laç* (< *'lāc*), *in'san* (< *in'sān*), *ka'lem* (< *'kālām*), *ka'deh* (< *'kādāh*), *ki'tap* (< *ki'tāb*), *min'der* (< *min'dār*), *re'sim* (< *'rāsīm < rāsm*), *şe'kil* (< *'şākil < şākl*), *tā'rif* (< *tā'rif*), *tedā'vi* (< *tā'dāwā < tā'dāwī*), *vasi'ta* (< *'wāsi'ta > was'tā*), *'zahar* / *'zahir* (< *'zāhir*) gibi.

Öte yandan Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken kullandıkları kimi Arapça sözcükler Türk kökenli dil kullanıcılarının Adana Türkçe ağızında genel olarak bulunmayan, az bulunan veya Arap asıllı olmayan insanların kullanımında bulunması yine bölgenin dil ilişkileriyle açıklanabilecek sözcüklerdir: *bi'der* (< *bīḍr*) “çekirdek, tohum; bitki çayı”, *carba'na* (< *carba'nā*) “cadı, cazgır, çaçaron (kadın)”, *cın'nāra* (< Latince *genarium*) “sardunya çiçeği”, *cırın* (< *'curun / 'cırin*) “havuz; tarımda su tutma ve toplama havuzu”, *deb'lek* “dabruka, dümbelek”, *'ēcir* (< *'ācir*) “tarla işçisi, yevmiyeci”, *hacca'na* (< *ḥacca'nā*) “basit kadın, ahlaksız kadın”, *ham'male* (< *ḥim'mālā*) “bahçecilikte küçük su yolu, küçük su kanalı”, *kawğa'sār* (/ *kawğa'sār*) (< ?) “kavga seven, geçimsiz, kavgacı”, *keş'keş* (< *'kākāš*) “fıfır”, *'mahsus* / *'mahsustan* / *'mahsuscuḡtan* (*'mahsus < maḡ'sūš*) “özellikle, bilerek”, *mek'bes* (< *'mākās*) “dolma ve sarmalar pişerken

üzerine oturtulan yuvarlak, toprak gereç, bastırak", *men'cil* (< 'māncā'l < 'māncil) "biçme aleti, orak; büyük bıçak, satır", *meşte'le* (< 'māštālā < māštā'lāy) "toprakta fide ekimi çin ayrılmış kare, diktörtgen bölüm, maştala", *mez'bele* "çöplük", *s'atur* (< sātūr) "büyük bıçak, satır", *se'yip* (< 'sāyib) "nitelikli son ürünleri toplanan ve geriye kalan niteliksizleri toplamaları için halka açılan tarla", *şi'til* (< 'şitil < şitl) "fide, çitil", *tah'ra* (< 'tahra) "büyük bıçak", *zenk* (< zānk) "bir tarım zararlısı, bir bitki hastalığı", *zi'bil* (< 'zibil < zibl) "çöp; çöplük" vb.

Çukurova Araplarının Türkçe ağzının dikkate değer bir diğer özelliği, bu dil kullanıcılarının, Arapça konuşurken genellikle kullanmadıkları ve Adana Türkçe ağzındaki sıklıkları da tartışılabilir kimi sözcükleri kullanmalarındır: *acebek* "bir çeşit fasulye, börülce" (Çukurova Arapçasında 'lūbi')⁹, *ayna'la-* "şeffaf giysi iç göster-" (Çukurova Arapçasında 'mīrā' "ayna", *tīm'rī* "aynala-, ayna tut-; şeffaf giysi iç göster-"), *cū'lūk* "civciv" (Çukurova Arapçasında *şūs*), *dūm'būk* "kadın pazarlayan adam, pezevenk" (Çukurova Arapçasında *kīw'wād*), *es'sah* / *essah'tan* "gerçek / gerçekten, gerçekten de" (Çukurova Arapçasında *sa'hīh*, Standart Arapçada *a'sahh*), *göl'len-* "(su vb.) bir yere toplan, birik-; (kumaş) büzüş-, potluk yap-" (Çukurova Arapçasında *tīk'yīl*, *tīz'mīk*, *tgīwwā'l* (Türkçe *göl* sözcüğünden)), *yī'kīs* "güreş" (Çukurova Arapçasında *m'sār'ū*)¹⁰, *zey'zik* "cırcır böceği" (Çukurova Arapçasında *şar'şūr*) gibi. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer kullanım "inat et-, inat yap-" anlamındaki *inadını koy-* söz öbeğidir. *Türkçe Sözlük*'te yer almayan ancak Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken sıklıkla kullandıkları bu söz öbeği, öyle görünüyor ki Çukurova Arapçasındaki *hatt 'nāduh* / *'hattā'y* *'nādāh* "inadını koydu" söz öbeğinin birebir çevirisidir.

Bu bu ağızda, en eski kuşakların dilinde de arkaik denilebilecek kimi Ermenice sözcükler de bulmak mümkündür: *'bōdiç* "su kabı, boduç", *çörten* "damlarda biriken yağmur sularının dışarıya doğru akmasını sağlayan tahliye borusu, çortan", *parç* "kısa saplı veya kulplu derince su vb. taşıma kabı", *bē'zīk* "pazı" vb. (Türkçe-Ermenice ilişkileriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Dankoff, 1995).

Benzer bir biçimde bu ağızda çok eski Yunanca / Rumca kimi sözcük kopyaları da vardır: *'helke* "kova", *kar'mit* "kiremit, tuğla", *kire'wit* "tahta kanepa, sedir, kerevit" gibi.

Çukurova Araplarının Türkçe ağzında başka hiçbir Türkçe ağzında görülmeyecek sözcüklerle de karşılaşmaktadır. Bunlar Türkçede büyük ölçüde olmayan bir kavramın göstergesi olan Arapça sözcüğün Türkçeye özel bir sistematikte çevrilmesi sonucunda oluşturulmuş sözcüklerdir. Bu sistematikte sözcüğün mastar hâliyle eril ve dişil 3. tekil kişi belirli geçmiş zaman çekimlerinin aynı anda devreye girmesiyle ortaya çıkan karma görünümlü sözcüğe Türkçe +*la-* eki getirilmektedir. Çukurova Arapçasında bu sistematikte üretilen sözcüklerden bazıları şöyledir:

cıwcık'la- "sırılsıklam su yap-, suyla oyna-, üstünü başını, ortalığı su yap-;" (Çukurova Arapçası *'tcīwcā'k* mastarından ve *'cāwcā'k* / *cāwcīr'kāt* çekiminden): *Da'ha mı cıwcık'lıyorsun bu suyun için'de?* gibi.

çırbık'la- "ayağını sürü-, ayakkabısını veya terliğini yere sürüyerek yürü-" (Çukurova Arapçası *'tçīrbā'k* mastarından ve *'çārbāk* / *çārbīr'kāt* çekiminden): *Çırbık'la'ma şu terliği'ni, doğ'ru düz'gün yū'rū!* gibi (Bazen cümleye fiilin +*la-* eki almamış biçimi ikileme formunda bir zarf olarak katılır: *Çırbık'la'ma şu terliği'ni, doğ'ru düz'gün yū'rū!* *Çırbık' çırbık, ka'fam şiş'ti*, gibi).

fıkfık'la- "(ateşe sürülmüş yemek, kaynağındaki su vb.) fokurda-, hava baloncukları çıkar-; (ateşe sürülmüş yemek, su vb.) hava baloncukları çıkarmaya başlayarak kaynamaya yüz tut-"

⁹ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde acebek sözcüğü "fasulye" anlamında yalnızca Adana'dan tanıklanmıştır (2019).

¹⁰ Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde yıkış sözcüğünün yalnızca Antakya-Hatay'dan tanıklanmış olması (2019), sözcüğün Arap etnik kökenli Türkçe konuşurları arasında daha yaygın olduğuna ilişkin bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

(Çukurova Arapçasındaki *'tfikfā'k* masterından ve *'fāk'fāk / fāk'fākā't* çekiminden): *Tencereye bak'tım, fıkfıklı'yor, 'ama da'ha tam kayna'mamış.* gibi.

fırrık'le- “(özellikle banyo yaparken, vücudu lifle) üfele-, ovala-; kırıstır-, kırış kırış hâle getir-” (Çukurova Arapçası *tıf'r'f'k* masterından ve *'färrāk / 'färrākā't* ve *'tfärrāk / 'tfärrākā't* çekimlerinden): *Al'lah aşkı'na fırrık'le'me ar'tık şu elbise'yi, mäf ol'du.* gibi.

lıhwis'la- “yemeği bulamaç hâline getirme; yemeği bulamaç hâlinde ve çirkin bir biçimde yeme” (Çukurova Arapçası *'tlihwā's* masterından ve *'lahwa's / lah'wā'sā't* çekiminden): *Lıhwislan'mış bu ye'mek, 'hiçbir şe'ye benze'miyor!* gibi.

şırık'le- “eldeki sınırlı malzemeyle birşeyler uydurmuş, eldeki malzemeyi değerlendirerek birşeyler (örneğin yemek) yap-” (Çukurova Arapçasındaki *'tşırbā'k* masterından ve *'şārbāk / 'şār'bkā't* çekiminden): *Val'lahi ev'de hiç'bi şey yok'tu, şırık'le'dim bişey'ler, lezzet'li ol'du.* gibi.

tırrık'le- “olması gereken veya idealize edilen durum, biçim veya görünümünden uzaklaş-, bu durum, biçim veya görünümünden yoksun hâle gel- (örneğin dininden, mezhebinden, kültüründen, kimliğinden veya sağlığından, güzelliğinden) ; terket-” (Çukurova Arapçası *tıf'r'f'k* masterından ve *'tārrāk / 'tārrākā't* çekiminden): *Na 'kadar gü'zel bir kādın'dı, ge'çen gör'düm tırrık'le'miş i'yice.* gibi.¹¹

Yine Türkçe +*la-* ekiyle türetilmiş olan *şehi'tle-* ve *şehit'len-* fiilleri hem yapı bakımından hem de Çukurova Araplarının inanç ve uygulamalarını göstermesi bakımından ilginçtir. Çukurova Arapları bu fiilleri sırasıyla “manevi temizlik için bir şeyi genellikle üç kez şehadet kelimesini getirerek yıka-” ve “manevi temizlik için genellikle üç kez şehadet kelimesi getirerek bedeni yıkama-” anlamlarına gelmek üzere kullanmaktadırlar. Bu kullanımdaki *şe'hit* sözcüğü Türkçedeki “şehit düşmüş, kutsal bir amaç uğruna ölmüş” anlamıyla kullanılan *şe'hit* değildir; buradaki *şe'hit* sözcüğü “şehadet etme: şehadet kelimesini getir-” anlamındaki *tā'sāhud* sözcüğünün bozulmuş biçimidir. Her iki fiil de Çukurova Araplarının günlük yaşam kodlarını yansıtır. Buna göre, birşeyin veya bir kimsenin tam anlamıyla temizlenmesi için durulanırken mutlaka *şehitlenmesi* yani durulayan kişinin içinden veya sesli olarak (en az üç kez) şehadet kelimesini getirmesi gerekir. Bu uygulama, özellikle boy abdesti sırasında, tuvalet ihtiyacının giderilmesinden sonra, adak ve kurban gibi hayır-hasenat işlerinde çalışacak kişi için ve yine bu işlerde kullanılacak kap-kacak için daha büyük bir zorunluluğa dönüşür.

Çukurova Araplarının Arapça konuşurken olduğu gibi Türkçe konuşurken de sıklıkla kullandıkları bazı ünlemler vardır. Bunlar genellikle Türkçe konuşan kişinin etnik kökeninin Arap olduğunu ortaya koyar ve genellikle yalnız bu topluluğun Türkçe ağzında görülür: *'Alla (/ 'Alla^h)* “(seslenmelere karşılık olarak) efendim, evet, buyur(un)”, *'taman* “(bir sakinleştirme ve ikna etme sözü olarak) değil mi ya?!” , *yā (/ yā / yā^h)* “(bir şaşkınlık sözü olarak) aaa, a aaa”, *yī (/ yī^h)* “(çok anlamlı ve çok işlevli bir söz olarak) Hı! Hı?! Ha! Ha?! Aa! Pöh! Ay! Ay ay! Yok yahu! Öyle mi?! Aman da aman! Allah Allah!”.

Gerek Standart Türkçe için gerek Adana Türkçe ağzı için yaygın olan *'bari*, *'belki*, *'çünkü*, *'sanki*, *za'man* sözcüklerinin Çukurova Araplarının Türkçelerinde aldıkları biçimler biçimbilgisel olarak ilginç ve şaşırtıcıdır:

bāri'me “bari”,

'belkā'y, *'belkā'y*, *'belkit*, *belkit'te*, *belkit'tim*, *belkitti'me* “belki”,

'çünküt, *çünküt'te*, *çünküttü'me*, *şin'kit*, *şinkit'te*, *şinkitti'me* “çünkü”,

¹¹ Çukurova Arapçasından Adana Türkçe ağzına aktarılan bu fiiller gibi dil ilişkisinde tersine durumlar da vardır. Buna göre Çukurova Arapçasında da Türkçe bir sözcükten esinlenmeyle oluşturulmuş ve çekime girmiş fiiller vardır: *'kaççar* “kaçırdı”, *tdāw'sinā't* “düşündü”, *yīg'naşna* “yanlış yaptık”, *'tgācnū* “geçindiler” gibi (daha ayrıntılı bilgi için bk. Yüceol Özezen, 2016).

'sankit, sankit'te, sankit'tim, sankitti'me "sanki",

'zamat "zaman" (yalnızca "o hâlde, o zaman, madem öyle" anlamlarındaki o 'zamat sıfat tamlamasında).

Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken kullandıkları ve büyük ölçüde kendilerine özgü olan şu sözler ise Arapça konuşurken de aynı biçimlerde kullanılır: *ayrısaçıcı'lık* "ayrım yapma, ayrımcılık", *güldamlası* "ıtır çiçeği" ¹².

Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken kullandıkları *yüzle'me* sözcüğü, Çukurova Arapçasındaki *wich* (> *wıçç*) "yüz; yüzleme" sözcüğüne karşılık olarak türetilmiş gibidir. Bu sözcük "sebze-meyve konulan sandıklarda, pazarlamaya yönelik olarak üste konulan en güzel sebze-meyveler" anlamındadır. Bu bağlamda Çukurova Arapları *yüz'le-* ve *yüzle'me yap-* fiillerini de kullanırlar. Dikkat çekici nokta, Çukurova Araplarının artık Arapça konuşurken de büyük ölçüde *yüzle'me* sözcüğünü kullanıyor olmalarıdır: *Är'rîyyin lâ hä'l-bāncā'nāt, tā nsāw'wiyhin yüz'lāmā*. "Bu patlıcanları ayır, onları yüzleme yapalım." gibi.

Türkiye Türkçesi ağızlarında çok anlamlı bir sözcük olarak kullanılan *tomba'lağ* sözcüğünün bir anlamı "takla"dır; bu sözcük Çukurova Araplarının Türkçelerinde de yaygınlıkla bu anlamda kullanılmaktadır. Ancak "yıkıl-; yere, yatağa vb. paldır küldür yatır-; takla at-" anlamlarındaki *tomba'lağ aç-* deyimli birleşik fiili Çukurova Araplarının Türkçelerine özgü gibi görünmektedir. İlk sözün Çukurova Arapçası karşılığı *şāk'lübā'*, ikinci sözün Çukurova Arapçası karşılığı ise *tşīklā'b*'tir.

Sözdizimi bakımından "kendine özgülükler"

Türkçe konuşurken kullanılan *'Dîyha yol!* ifadesi Çukurova Arapçasındaki *'Kā'hā d-dārb!* "İşte yol! İşte yol orada!" ifadesinin çevirisinden başka bir şey değildir. Bu arada *'kāyhā* işaret sözünün Türkçe konuşurken *'dîyha* olarak kullanılması da bu yörenin Araplarının Türkçelerine özgü bir durumdur.

Çukurova Araplarının Türkçe konuşurken kurdukları bazı cümleler, Çukurova Arapçasından bilinçsizce yapılan çeviriler gibi görünmektedir: *O'nu yol'da gör'düm ol'madı i'ki gün*. (*'Şiftāh bī'd-dārb, mā sār 'yōmāyn*.den çeviri). Benzer bir biçimde Çukurova Araplarının Türkçelerinde Arapçanın bazı öncekim edatlarının (preposition'ların) izleri görülür: (Kırılacak herhangi birşeyi tutan, onunla oynayan bir kız çocuğuna yönelik olarak) *Lā tīl'übā' f'f'hā, btīn'kisi'r*. / *Oyna'ma için'de kırılı'r*. (Standart Türkiye Türkçesi *Onunla oynama kırılır*.) gibi.

Çukurova Arapları Arapça konuşurken cümleleri bağlama işleviyle kullandıkları Standart Arapça *wā* bağlacını genellikle *u^w* biçimine çevirirler. Söz konusu bağlaç bu sesbilgisel görünümüyle zaman zaman Türkçe cümlelerde de ortaya çıkar: *Gel u^w o'tur*. veya *Dişi'ni fırça'la u^w yat ar'tık*. gibi.

Çukurova Araplarında en tipik sözdizimsel özelliklerinden biri cümlelerin odağını tekrarlamalarıdır. Arapça konuşurken görülen bu özellik, onların Türkçelerine de çoğu kez aynı oranda yansır. Öte yandan tekrarlanan bu bilgi biriminin başına *yaw* (< *yā'how* < *yā'ho* < *yā hū*) ünlemini eklemek de sıklıkla karşılaşılan bir durumdur:

–'Sālmā, yā 'Sālmā!

–E'fendim.

–'Sālmā, yā 'Sālmā!

–Yaw ney ney! veya

¹² Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde güldamlası sözcüğünün yalnızca Adana, Mersin ve Kıbrıs'tan tanıklanmış olması, son biçimi Türkçe olan bu sözün sınırlı ve çokkültürlü bir coğrafyada kullanıldığını göstermektedir (2019).

–An'ne ben acık'madım, ye'mek ye'miycem.

–Yaw ye ye! gibi.

Çukurova Arapları Arapça konuşurken özellikle tavsiye cümlelerini *ha* pekiştirici parçacığıyla bitirirler. Bu kullanım onların Türkçelerine de yansır: *Lā tīt'kātāl mī'āḥād, 'ūyyā'n lā 'šīglāk ha!* / Kimsey'le *kav'ga et'me, işi'ne bak ha!* veya *Kid'dām mā 'tḥallā's 'dārsāk mā fī lī'ḥ ha!* / Dersi'ni bitirme'den o'yun yok ha! gibi.

Seslenmelere karşılık “seni duyuyorum, efendim, buyur, buyur söyle vb.” anlamlarına gelmek üzere *Alla* (*Allaḥ*) sözünün söylenmesi de Çukurova Araplarının Türkçeleri için dikkat çekici bir durumdur:

–*Mḥämmād!*

–*Alla!*

–*Nār'desin?*

–*Bur'dayım, gibi.*

Çukurova Araplarının Türkçe ağızında devrik cümleler kurallı cümlelerden daha sık kullanılır. Elbette bu sıklık, Türkçe sözlü dil özelliği gibi algılanabilir. Ancak ilk izlenim sözlü dildeki devrik cümle sıklığının Arapçanın cümle yapısıyla da destekleniyor olmasıdır: *Gel'dḥ e've!* “Eve geldin mi?” *Wār pa'ran?* “Paran var mı?”, *Yap'tım dersi'mi.* “Dersimi yaptım.” gibi. Bu tür kullanımların sıklık bakımından Türk kökenli dil kullanıcılarının kullanımlarından ne ölçüde farklı olduğu ancak karşılaştırmalı çalışmalarla ortaya konulabilir.

Evet/hayır soru cümlelerini soru ezgisiyle (sorulmak istenen bilgi biriminin son hecesinin ünlüsünün uzatılması yoluyla) işaretlemek de Çukurova Araplarının önemli sözdizimsel özelliklerinden biridir: *Çıka'cān ar'tik ev'den?* “Artık evden çıkacak mısınız?”, *Söyle'dḥ / De'dḥ dersi'ni yap'sın?* “Dersini yapmasını söyledin mi?” gibi. Esasında hem Standart Arapçada hem de Arapça ağızlarında soru biçimbirimli evet/hayır cümleleri nadiren kullanılır. Ancak devrik cümlelerin kullanımı gibi, soru ezgisiyle soru sormanın da Çukurova Araplarının Türkçe ağızı için ayırıcı bir özellik olduğu konusu tartışmaya açıktır. Çünkü, evet/hayır'lı soru cümlelerini soru ezgisiyle işaretlemek birçok dünya dili için (özellikle sözlü diller için) tipik bir durumdur.

Aktarım cümlelerinin genellikle başında, bazen sonunda, bazen aynı anda hem başında hem sonunda kullanılan, asıl anlamı (eril 3. tekil kişi için) dedi” olan, ancak “güya, anlaşıldığı üzere, söylendiğine göre vb.” anlamlar da verebilen *kāl* (> *kāl*) pekiştirme parçacığı da Çukurova Araplarının Türkçeleri için ayırıcıdır. Bu parçacık da Arapçadan çeviri gibi görünmektedir: *Kāl cāy.* / *Kāl gel'miṣ.*, *Mā 'ḥā'bbāḥ lā 'l-bitt kāl, lā ḥik 'mbaṭṭal.* / *Kı'zı sevme'miṣ kāl, o yüz'den niṣa'nı boz'muş.* veya *Kāl 'ā'ḥād mī'nī'l-imtā'ḥān tīs'īn kāl, ā 'ba ṣā'f 'nṣāddāḥ.* / *Kāl sınav'dan doksan almış kāl, bil'mem inana'lım.* “Güya sınavdan doksan almış, inanalım mı, bilmem.” gibi.

Çukurova Araplarının Arapça konuşurken kullandıkları *'mīdir* (/ *'mīdri*)¹³ şu *'şikluḥ* “ne şekil bilmiyorum” yan cümlesi “ne şekil, ne biçim: kötü, berbat, çirkin, biçimsiz” anlamlarına gelen bir söz öbeği olarak da kullanılır. Çukurova Arapları -bilinçsiz bir çeviriyle olsa gerek- sıklıkla bu sözün Türkçe karşılığı olan *ne bi'çim* söz öbeğini de “kötü, berbat, çirkin, biçimsiz” anlamında kullanırlar:

- *'Nasıl ol'muş sa'çım, beyen'dḥ?*

-*Ne bi'çim ol'muş, hiç beyen'medim.* gibi.

¹³ Çukurova Arapçasında yaygınlıkla kullanılan bu sözcükler aslında daha standart bir yapı olan *lām 'ādri* “bilmiyorum” sözünden değişimdir.

Seslenme öbeklerinde *yā* (/ *yā* / *yā* / *ya*) ünlemlerini kullanmak Çukurova Araplarının Türkçelerine özgü bir durumdur: *ya* 'kızım, *ya* 'cânım gibi.

Hızır, Çukurova Araplarında en önemli dinsel-kültürel şahsiyetlerden biridir. Onun denizlere hakim olduğuna ve yardıma muhtaçlar yardım ettiğine, çocukları salgın hâle gelen hastalıklardan koruduğuna inanılır. Hızır aynı zamanda “yeşilin, canın, cansuyunun, yaşamın, tazeliğin, diriliğin” temsilcisidir. Zaten 'Hızır' (< 'Hidîr) sözcüğü “yeşil; yeşillik, sebze” anlamına gelen *ḥaḍrā* sözcüğü aynı kökten gelmektedir. Çukurova Arapçasında, Hızır peygamberin yukarıdaki özelliklerine dayanılarak her fırsatta (denize girerken, ağır bir yük taşınırken, tehlikeli bir işe başlarken, kaza-beladan korunmayı isterken, tökezleyen birinin düşmemesini dilerken vb.) bir dikkat çekme ve cesaretlendirme sözü olarak *Yā* (*yā*, *yā*, *ya*) 'Hidîr! kullanılır. Bazen bu söze 'Allah' ('Alla^h, 'Alla) sözcüğü de eşlik eder: *Yā* (*yā*, *yā*, *ya*) 'Allah' ('Alla^h, 'Alla), *yā* (*yā*, *yā*, *ya*) 'Hidîr! Bu kullanım, sözcüklerin sesbilgisi özellikleri özgün biçiminde kalmak üzere sık sık Türkçe konuşmalarda da karşılışılır: *Yā* (*yā*, *yā*, *ya*) 'Allah' ('Alla^h, 'Alla), *yā* (*yā*, *yā*, *ya*) 'Hidîr! Düş'me kı'zım dik'kat et! gibi.

Kodkarışımı örnekleri

Kodkarışımı en çok Türkçe neden bildiren yan cümlelerin kuruluşlarında Arapça cümle başı bağlacı yerine Türkçe bir son çekim edatı olan *diye*'nin kullanımında görülmektedir. Ancak Türkçe *diye* edatı Çukurova Arapçasında 'dīyā biçiminde kısmen Arapçanın ses yapısına uydurulmuş olarak kullanılır:

İşt (/ 'İştān) 'āna 'mrīda, 'cābblā' 'İbnā' 'mara 'mīşān tā 'tsāwwā' 'şīğīl bāytā'. “Ben hasta olduğumdan, oğlum bana evi temizlemesi için bir [yardımcı] kadın getirdi.” yerine 'Āna 'mrīda 'dīyā, 'cābblā' 'İbnā' 'mara mīşān tā 'tsāwwā' 'şīğīl bāytā'. “Ben hastayım diye oğlum bana evi temizlemesi için bir [yardımcı] kadın getirdi.” gibi.

Bir diğer kodkarışımı örneği Türkçe bir başka son çekim edatı olan *göre* sözcüğüyle ilgilidir. Çukurova Arapçasında 'gōrā biçiminde kullanılan bu edat, Türkçede olduğu gibi Çukurova Arapçasında da isimlerin sonuna getirilerek edat öbekleri kurar:

'Ānā 'ū 'fīkrā' mā lāzā'm yrūḥ u' yīr'mīhā lā 'İmmu^h 'wāḥdā'. “Benim fikrime göre, gitmemesi ve annesini yalnız bırakmaması gerek.” yerine ('Ānā) 'ū 'fīkrā' u' 'gōrā, mā lāzā'm yrūḥ u' yīr'mīhā lā 'İmmu^h 'wāḥdā'. gibi.

Çukurova Arapçasına Türkçe aracılığıyla giren ve olumsuz anlamlı ana cümle ile yan cümleyi birbirine bağlayan *ki* bağlacının Çukurova Arapçasındaki kullanımı da kodkarışımı bir başka ilginç örneğini oluşturur:

Mā (mā) 'āyyān 'mīşān tā yşūf! “Görmek için bakmadı!” yerine Mā (mā) 'āyyān ki tā yşūf! “Bakmadı ki görsün!” veya

Ā mā (mā) 'tīskā't 'mīşān tā 'nfāhhmā l-māsā'lā'. “Meseleyi kendisine anlatmamız için susmuyor.” yerine Ā mā (mā) 'tīskā't ki tā 'nfāhhmā l-māsā'lā'. “Susmuyor ki meseleyi kendisine anlatalım.” gibi.

Bu bağlaç yine olumsuz cümlelerde Türkçede olduğu gibi Çukurova Arapçasında da bir pekiştirme parçacığı olarak sıklıkla kullanılmaktadır:

'Kāmān (kmāyn / u' / 'zātā') mā (mā) kāl li şā' ! “Ayrıca (ve / zaten) bana bir şey demedi! ki!” yerine Mā (mā) kāl li şā' ki! “Bana bir şey demedi ki!” veya

'Kāmān (kmāyn / u' / 'zātā') mā (mā) 'İssā 'rāḥā't lā-ş-şīgī l. / 'Kāmān (kmāyn / u' / 'zātā') 'İssā mā (mā) 'rāḥā't lā-ş-şīgīl “Ayrıca (ve / zaten) daha işe gitmedi!” yerine 'İssā mā (mā) 'rāḥā't lā-ş-şīgīl ki! “Daha işe gitmedi ki!” gibi.

Kodkarışımı zaman zaman cümlelerdeki bilgi birimlerinin veya cümle öğelerinin bazen Çukurova Arapçası bazen de Türkçe olması bakımından çok ileri bir düzeye de taşınabilmektedir:

İy'walla^h yā kı'zım! Baḡ ben geldīm, 'İyyānt hū 'İssā mā (mā) cāy. Lā 'āmā, in'san gel'mez mi?! Dedim, 'kānnā^y ā biycā^y 'hällāk 'walla^h mā rāḡ bāddā^y 'İhkā^y 'baḡa 'mī'ū^h ömrümün sonuna kadar. Ḥaḡ'sız mıyım, 'balla^h 'kūlä^y yā kı'zım, 'hällāk ben ḡaḡ'sız mıyım? “Evet vallahi ey kızım! Bak ben geldim, baktım o daha gelmemiş. Hay kör olasıca, insan gelmez mi?! Eğer şimdi gelmezse vallahi artık onunla ömrümün sonuna kadar konuşmayacağım, dedim. Haksız mıyım, Allah için söyle ey kızım, şimdi ben haksız mıyım?” gibi.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çukurova Araplarının çokkatmanlı dilsel görünümleri genel çizgileriyle şöyle özetlenebilir:

I. dilsel katman: Çukurova Arapları, anadil olarak ve en temelde Arapçanın Suriye-Lübnan Kıyı Ağızları'ndan birini konuşmaktadırlar. Lehçe olması ve konuşulduğu bölge bakımından bu Arapçanın Standart Arapçadan kimi farklı özellikleri ve kimi farklı eğilimleri vardır.

II. dilsel katman: Çukurova Arapları Türkçe konuşurken daha çok Standart Türkiye Türkçesini kullanmayı tercih etmektedirler. Çünkü bu dili büyük oranda eğitim-öğretim yoluyla, radyo, televizyon (özellikle 1980'ler itibarıyla) vb. kitle iletişim araçları üzerinden öğrenmişlerdir.

III. dilsel katman: Çukurova Arapları Türkçe konuşurken Türkçenin Adana ağzının temel özelliklerini sergilemektedirler: *gız, gardaş, datlı, tiken, geldin ni?, gelek, gidek, dünen* vb.

IV. dilsel katman: Çukurova Arapları zaman zaman Türkçenin Adana ağzında da olmayan kimi kodlarla konuşmaktadırlar.

Çukurova Araplarının kendilerine özgü Türkçelerindeki bu kodlar sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve sözvarlığı düzlemlerindedir. Tahmin edileceği üzere kendine özgülük konusunda en çok veri sözvarlığı düzleminden elde edilmektedir. Ancak Çukurova Araplarının dillerinde gerek Arapça gerekse için veri olabilecek kodkarışımı örneklerine de sıklıkla rastlanır ve kodkarışımıyla konuşma sıklığı, Çukurova Arapçasının aleyhine olacak biçimde giderek artmaktadır.

Çukurova Araplarının bu çalışmanın konusu olan ve “Türkçenin Çukurova Araplarına özgü Adana ağzı” olarak adlandırılabilir IV. dilsel katmanları nasıl açıklanabilir? Bu katmanın oluşmasında, Çukurova'nın en eski sakinleriyle (örneğin Ermenilerle) kurulan görece daha eski dilsel ilişkilerin bir etkisi söz konusu mudur? Bu sorulara cevap bulabilmek için bölgenin en eski sakinleriyle Çukurova Araplarının, Türklerle Çukurova Araplarının ve yine bölgenin en eski sakinleriyle Türklerin dil ilişkilerine göz atmak gerekmektedir. Elbette “en eski sakin” ifadesi tartışmaya açıktır. Çünkü Çukurova bölgesi binyıllar boyunca pekçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, pekçok halk tarafında iskân edilmiştir. Burada kastedilen en eski sakinler ifadesi 1000. yılın başı itibarıyla bölgedeki yerleşimlerdir. Bu da bize Hamdani Devleti'ni, Bizans İmparatorluğu'nu, Ermeni Kilikya Devleti'ni, bölgenin Moğol İlhanlı Devleti'ne, ardından Memlük Devleti'ne bağlanışını, birinci binyıl boyunca bölgeye Türk ve Arap yerleşmelerini, Ramazanoğlu Beyliği'ni, Osmanlı Devleti'ni ve son olarak da Türkiye Cumhuriyeti'ni verir. Görüldüğü üzere, yalnızca birinci binyılın başından bu yana geçen zamanda bile bölgenin etnik dokusu çeşitli ve zengin, siyasal yapısı hareketlidir. Böylelikle, bölge halklarının herbirinin birbirlerinden dil, kültür, mutfak, yaşam biçimi gibi konularda etkilenmiş, birbirlerinden birtakım kodlar almış ve birbirlerine birtakım kodlar vermiş olmaları kaçınılmazdır. Çukurova Araplarının, anılan konularda en çok etkilendikleri halkların Ermeniler ve Türkler olduğu söylenebilir. Öyle ki Çukurova Arapları dil, kültür, yeme-içme alışkanlıkları ve yaşam biçimleri bakımından artık genel Arap imgesinden büyük ölçüde, en yakını oldukları Suriye-Lübnan Arap imgesinden de belli ölçülerde farklılaşmış bir halktır. Ancak bu çalışma genel olarak onların dilleri, özel olarak

da Türkçeleri konusuna odaklanmıştır. Çukurova Arapları büyük bölümü sözvarlığı düzleminde olmakla birlikte hem Türkçeyle sıkı ilişkilerini hem de Ermenice, Rumca, Farsça gibi dillerle kısmî ilişkilerini gösteren çok sayıda veriye sahiptirler. Ancak, Çukurova Araplarının Türkçelerinde, onların adilleri olan Arapça her düzlemde hâla belirleyicidir. Öyle ki, bugün artık anadili konuşuru olmayan en genç ve eğitilmiş üyelerin bile Türkçelerinde arka plandaki Arapçanın izleri görülebilmektedir. Ancak bu durum giderek azalan bir orandadır ve Çukurova Arapları bugün büyük ölçüde dil ilişkilerinin son ve en trajik sonucu olan “dil değiştirme” aşamasına gelmişlerdir. Böylelikle en genç dil kullanıcıları artık yalnızca Türkçe konuşmaktadırlar ve bu Türkçe de giderek Türk kökenli bir dil kullanıcısının Türkçe ağzından çok farklı bir görünüm sunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bulut, H. İ. (2012). Tarih, inanç, kültür ve dini ritüelleriyle Nusayrilik. *Ortadoğu Yıllığı 2011* (Yayınlayanlar: K. İnât – M. Ataman – F. Aydın – B. Yıldırım). İstanbul: Açılım Kitap: 45, 577-614.
- Coşkun, V. (2001). Standart Türkçedeki ünsüzlerin akustik özellikleri ve görüntüleriyle boğumlanma yerleri bakımından sınıflandırılması. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten (2001)*. C. 49, 62-85.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara.
- Dankoff, R. (1995). *Armenian loanwords in Turkish*. Wiesbaden: Harrasowitz Yayınevi.
- (2019). *Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü 1-12*. Ankara: 4. baskı, Türk Dil Kurumu.
- Jastrow, O. (2006). Arabic dialects in Turkey (Towards a comparative typology). *Türk Dilleri Araştırmaları*. C. 16, 153-164.
- Massignon, L. (1988). Nusayrîler. *Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9, 365-370.
- Procházka, S. (1999). From language contact to language death: The example of the Arabic spoken in Cilicia (southern Turkey). *Orientalia Suecana*. S. XLVIII, 115-125.
- Procházka, S. (2002). *Die Arabischen dialekte der Çukurova (südtürkei)*. Wiesbaden: Harrassowitz Yayınevi.
- Tor, G. (2004). *Mersin ağızı sözlüğü* (Yayımlayan: M. Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üzüm, İ. (2000). Türkiye’de Alevî / Nusayrî önderlerinin eserlerinde inanç konularına yaklaşım. *İslâm Araştırmaları Dergisi*. S. 4, 173-187.
- Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye illeri ağızları 1-2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüceol Özezen, M. (2016). Çukurova Arapçasına Türkçeden geçmiş fiil kökleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 25, S. 3, 195-214.
- Yüceol Özezen, M. (2018). Arapçayı lehçe düzeyinde ve Latin esaslı bir alfabeye yazma ve öğretme: Çukurova Arapçası örneği. *Journal of Mesopotamian Studies*. C. 3, S. 2, 95-108.
- elektronik kaynak: “IPA Doulos SIL 2015 versiyonu”, www.internationalphoneticassociation.org, erişim tarihi: 12.02.2021

Tablo1. Çalışmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri¹⁴

Sesbirim	Arap Alfabesi Karşılığı	Latinize Karşılığı	IPA Doulos SIL 2015 Karşılığı	Örnek Kullanım	Standart Türkiye Türkçesi Karşılığı
uzun, kalın, geniş, düz ünlü	ا	ā	[a:]	'şāra'	“sarstı”

¹⁴ Standart Türkiye Türkçesindeki ünsüzlerin akustik ve fizyolojik tasniflerinde kullanılan genel terimler için bk. Coşkun, 2001

kısa, kalın, geniş, düz ünlü	-	<i>a</i>	[a]	kaş'sāb	"(eti) parçaladı "
uzun, yarı kalın, geniş, düz ünlü	ا	<i>ā</i>	[æ:] // [ə:]	ki'tāb	"kitap"
kısa, yarı kalın, geniş, düz ünlü	-	<i>ā</i>	[æ] // [ə]	'ākīl	"yemek, aş"
uzun, ince, yarıgeniş, düz ünlü	-	<i>ā°</i>	[ə°]	'fā°tā°h	"açan; açmış"
kısa, ince, yarıgeniş, düz ünlü	-	<i>ā°</i>	[ə°]	'cā°ybā°	"getiren; getirmiş"
uzun, ince, geniş, düz ünlü	-	<i>ē</i>	[e:]	hē	"he, evet"
kısa, ince, geniş, düz ünlü	-	<i>e</i>	[e]	e'vim	"evim"
kısa, yarıkalın, dar, düz ünlü	-	<i>ī</i>	[i]	'dīkīr	"anma, zikir"
kısa, kalın, dar, düz ünlü	-	<i>ı</i>	[u]	al'dı	"aldı"
uzun, ince, dar, düz ünlü	ی	<i>ī</i>	[i:]	'ā'līm	"bilen"
kısa, ince, dar, düz ünlü	-	<i>i</i>	[ɪ]	ilk	"ilk"
uzun, kalın, dar, yuvarlak ünlü	و	<i>ū</i>	[u:]	mā°līm	"bilinen, malum"
kısa, kalın, dar, yuvarlak ünlü	-	<i>u</i>	[ʊ]	ufk	"ufuk"
uzun, ince, dar, yuvarlak ünlü	-	<i>ū</i>	[y:]	'ūtī°	"ütü"
kısa, ince, dar, yuvarlak ünlü	-	<i>ü</i>	[y]	ü'züm	"üzüm"
uzun, kalın, geniş, yuvarlak ünlü	-	<i>ō</i>	[ɔ]	ķō°l (< ķāwl)	"söz"
kısa, kalın, geniş, yuvarlak ünlü	-	<i>o</i>	[o]	oldu	"oldu"
uzun, ince, geniş, yuvarlak ünlü	-	<i>ō</i>	[œ]	ōret'men	"öğretmen"
kısa, ince, geniş, yuvarlak ünlü	-	<i>ö</i>	[ø]	öl'müş	"ölmüş"
patlamalı, titreşimli, çift dudak ünsüzü	ب	<i>b</i>	[b]	bāb	"kapı"
patlamalı, titreşimsiz, çift dudak ünsüzü	-	<i>p</i>	[p]	pa'pātya	"papatya"
patlamalı, titreşimsiz, dişeti-dilucudilucu ünsüzü	ت	<i>t</i>	[t]	tām'dīd	"uzatma"
patlamalı, titreşimsiz, dilucu-damak ünsüzü	ط	<i>ṭ</i>	[t̪]	ṭā'bīb	"tabip, doktor"

yarısızıcı, yarıtitreşimli, dilucu ünsüzü	ث	s	[θ]	mi'sāl	“örnek, misal”
sızıcı, titreşimsiz, dişeti-dilucu ünsüzü	س	s	[s̪]	'sākāt	“sustu”
sızıcı, titreşimsiz, dilucu-damak ünsüzü	ص	ş	[s̪ʰ]	'şabır	“sabır”
yarısızıcı, titreşimli, dişeti ardı-dilönü ünsüzü	ج	c	[dʒ] // [g]	'cā'cāy	“tavuk”
yarısızıcı, titreşimsiz, dişetiardi-dilönü ünsüzü	-	ç	[tʃ]	çā'kūç	“çekir”
sızıcı, titreşimsiz, artdamak ünsüzü	ح	h	[h]	hāl	“durum, hal”
sızıcı, titreşimsiz, gırtlak ünsüzü	ه	h	[h]	ha'mal	“taşıyıcı: hamal”
yarısızıcı, yarıtitreşimli, artdamak-gırtlak ünsüzü	خ	h	[x]	h̄abar	“haber”
patlamalı, titreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	د	d	[d]	dārs	“ders”
yarısızıcı, yarıtitreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ذ	d / z	[ð]	'ḡkīr	“anma, zikir”
yarısızıcı, yarıtitreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ض	ḡ / z	[d̪ʰ]	rama'dān	“ramazan (ayı)”
sızıcı, titreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ز	z	[z]	'zākā	“zekat”
yarısızıcı, yarıtitreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ظ	z	[ð̪ʰ] [z̪ʰ]	'zahīr	“görünüşe göre, zahir”
çarpmalı, titreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ر	r	[r]	rabṭ	“bağlama”
sızıcı, titreşimsiz, dişetiardi-dilucu-damak ünsüzü	ش	ş	[ʃ]	'şāhād	“tanık, şahit”
patlamalı, titreşimli, öndamak ünsüzü	-	g	[ɟ]	'ḡāmā	“gemi”
patlamalı, titreşimli, arkadamak ünsüzü	-	ḡ	[ɣ]	'ḡālībā	“galiba”
sızıcı, titreşimsiz, arkadamak ünsüzü	غ	ḡ	[ʁ]	'ḡālībā	“galiba”
sızıcı, titreşimsiz, dışdudak ünsüzü	ف	f	[f]	fā're	“fare”

patlamalı, titreşimsiz, arkadamak ünsüzü	ق	ḳ	[q]	ḳırmı'zı	“kırmızı”
patlamalı, titreşimsiz, gırtlak ünsüzü	ق	ḳ	[qʔ]	ḳırmı'zı	“kırmızı”
patlamalı, titreşimsiz, öndamak ünsüzü	ك	k	[c]	ke'di	“kedi”
titreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü, yan ünsüz	ل	l	[l]	İs'fām	“İslam”
genizsi, titreşimli, çift dudak ünsüzü	م	m	[m]	ma'sāʔ	“masa”
genizsi, titreşimli, dişeti-dilucu ünsüzü	ن	n	[n]	'nāʔnāʔ	“nane”
sızıcı, titreşimli, çift dudak ünsüzü	و	w	[w]	war (< var)	“var”
sızıcı, titreşimli, dış dudak ünsüzü	-	v	[v]	ev	“ev”
sızıcı, titreşimli, dilortası ünsüzü	ي	y	[ʎ]	ye'dīm	“yedim”
sızıcı, titreşimli, arkadamak-gırtlak ünsüzü	ع	ʕ	[ʕ]	mā ʕkūl	“makul, mantıklı”
tonlu, gırtlak boğumlanması	ء	ʾ	[ʔ]	't'āḥḥār	“gecikti; geri kaldı”
sızıcı, titreşimli, düşme eğiliminde, dilortası yarı ünsüzü	-	-	[ʔ]	kīb'riʔ	“kibir, büyüklenme”
sızıcı, titreşimsiz, düşme eğiliminde, gırtlak yarı ünsüzü	-	h	[ʰ]	'Allaʰ	“Allah, Tanrı”
sızıcı, titreşimli, düşme eğiliminde, çift dudak yarı ünsüzü	-	w	[w]	yōʔm	“gün”
vurgu	-	'	[']	'wālāʔd	“çocuk”